

5. Жигульова Е.О. Вплив харчової міді на активність генів, які забезпечують гомеостаз міді у новонароджених // Шевченківська весна: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференція студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 90-річчю з дня заснування Українського Студентського Наукового Товариства Київського Університету Святого Володимира. – Вип. VI: У 4-х част. – Ч. 2 // За заг. ред. проф. О.К. Закусила. – К.: Обрії, 2008. – С. 40-41.
6. Жигульова Е.О. Грудне молоко як основа природного вигодовування новонароджених // Матеріали Міжнародної конференції “Сучасні проблеми біології, екології та хімії”, присвяченої 20-річчю біологічного ф-ту ЗНУ. – Запоріжжя, 2007. – С. 281-283.
7. Жигульова Е.О., Платонова Н.А. Изменение метаболизма меди у новорожденных, вскармливаемых молочными смесями // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Вчені майбутнього”. – Одеса, 2002. – С. 43-44.
8. Крутій Л.М., Шлемкевич О.Л., Бурлуцька І.В., Думська В.І. Грудне вигодовування та сучасне ведення лактаційного періоду / Л. М. Крутій, О. Л. Шлемкевич, І. В. Бурлуцька, В. І. Думська // Медицина залізничного транспорту України. – 2004. – № 3. – С. 92-95.
9. МОЗ України. Програма “Підтримка грудного вигодовування дітей в Україні на 2000–2005 роки”. – К., 2000. – 12 с.
10. Моисеенко Р. А. “Больница, дружественная к ребенку” в Украине / Р. А. Моисеенко, Л. И. Тутченко, Е. Е. Шунько // Доктор. – 2002. – № 3. – С. 53-57.
11. Моисеенко Р.О., Шунько Є.Є., Костюк О.О. Грудне вигодовування: Навчальний посібник. – К., 2001. – 110 с.
12. Розвиток ініціативи “Лікарня, доброзичлива до дитини” в лікувально-профілактичних закладах охорони здоров’я матері та дитини України: Метод. рекомендації МОЗ України. – К., 2002. – 72 с.
13. Фатеева Е.М., Цареградская Ж.В. Грудное вскармливание и психологическое единство “мать-дитя”. – М.: Фолиант. – 2000. – 211с.

The importance of breast feeding for the psychophysical health of child and the mother is emphasized.

Key words: child, mother, breastfeeding, psychophysical health.

Отримано: 2.03.2010

УДК 372.034

С.І.Заболоцька

Моральна поведінка дошкільника як ПРЕДМЕТ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТА ЕМПІРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ

Аналізуються суть моральної поведінки та психолого-педагогічні детермінанти її становлення у дошкільників.

Ключові слова: моральна поведінка, рефлексія, совість, вчинок, моральна оцінка, моральна дія.

Анализируются психолого-педагогические детерминанты морального поведения дошкольников.

Ключевые слова: моральное поведение, рефлексия, совесть, моральная оценка, моральное действие.

За останні десятиріччя психологічна думка має вагомий доробок, що розкриває різні аспекти морального розвитку особистості, і зокрема, регулятивний (С.Ф.Анісімов, Л.І.Божович, Ю.М.Ковальчук, Г.І.Морева, Р.Рудольф, Х.Штольц, В.Г.Щур, С.Г.Якобсон та ін.), що визначає як одну із функцій моралі регуляцію поведінки відповідно до прийнятої у суспільстві системи моральних цінностей. Саме становлення її особливих форм є тим психологічним принципом, який забезпечує суспільно значущу поведінку – моральну поведінку.

Механізмом у моральній поведінці виділяється її зовнішня та внутрішня сторона. Однією із головних складових моральної поведінки є моральна дія. Психологами моральна дія розглядається як акт морального самовизначення людини, в якому вона стверджує себе як особистість у своєму ставленні до іншої людини, самої себе, групи чи суспільства в цілому. Загальнопсихологічний аспект вчинку досліджували Л.І.Божович, Л.С.Виготський, Л.А.Висотіна, Л.Б.Волченко, О.О.Гусейнов, С.Д.Максименко, І.П.Маноха, О.І.Пенькова, Ж.Піаже, В.О.Татенко, В.А.Роменець, Л.І.Рувінський, С.Л.Рубінштейн, М.В.Савчин, Т.Е.Саксонова, Є.М.Сурков, В.В.Фадєєв, П.Р.Чамата, С.Г.Якобсон та ін.

Внутрішня сторона морального розвитку особистості включає: моральні мотиви, настанови і стосунки, які проявляються у діях та поведінці особистості (М.Й.Боришевський, Є.В.Суботський, Т.Н.Овчіннікова та ін.), вольові якості особистості (К.М.Вентцель, В.К.Демиденко, І.С.Мар’єнко, М.В. Савчин та ін.), адекватність

оцінки власних дій і вчинків (І.Д.Бех, Л.А.Висотіна, Б.Д.Прийман та ін.), адекватну оцінку моральних дій оточуючих людей, моральних ідеалів (О.І.Пенькова, В.О.Сухомлинський, С.Г.Якобсон та ін.), моральні знання і способи їх реалізації у соціальній поведінці (Г.Є.Залеський, Н.А.Побірченко та ін.), моральні почуття та емоції дітей (В.Г.Лавренко, Г.І.Морева, Л.С.Сапожнікова та ін.), самооцінка вихованця (Г.А.Горська, С.Г.Якобсон та ін.).

Як показує ряд досліджень, присвячених віковим особливостям морального розвитку дитини, у різні вікові періоди пріоритетність кожної з характеристик змінюється. Так, у дошкільному віці зокрема основним рушійним фактором формування моральної свідомості є позитивний приклад дорослих (Л.В.Артюмова, Н.М.Дятленко, Г.К.Гумницький, Д.Б.Ельконін, Є.В.Таранова та ін.). Проте до цього часу немає чіткої класифікації, системного аналізу генези та особливостей розвитку психолого-педагогічних детермінант моральних вчинків в дітей дошкільного віку, тоді як саме в цей віковий період, на нашу думку, відбувається активне становлення довільної регуляції поведінки на основі моральних норм (І.Д.Бех, О.С.Богданова, А.В.Запорожець, Ю.Б.Мандрик, О.В.Скрипченко та ін.). Вивчення детермінант морального вчинку дозволить сформулювати психолого-педагогічні рекомендації щодо реалізації процесу виховання і самовиховання учнів зазначеного вікового періоду.

Тому **об'єктом** нашого дослідження ми обрали моральну поведінку дошкільників, а його **предметом** – психолого-педагогічні детермінанти моральної поведінки дошкільників. **Мета дослідження** – здійснити теоретичний аналіз моральної поведінки та емпірично вивчити психолого-педагогічні детермінанти її становлення у дошкільному віці і визначити шляхи її формування.

Відповідно до мети дослідження нами поставлено такі основні **завдання**: обґрунтувати теоретичні засади дослідження проблеми становлення моральної поведінки, зокрема визначити їх психолого-педагогічні детермінанти, а також вивчити динаміку становлення моральної поведінки у дітей дошкільного віку.

У психологічному словнику [13] поведінка визначається як рухова активність живих організмів, яку можна зовні спостерігати, включаючи моменти нерухомості, як невід'ємна частина вищого рівня взаємодії цілісного організму з оточенням. Вона є цілеспрямованою системою послідовно виконуваних дій, що здійснює практичний контакт організму з оточенням. Поведінка людини завжди суспільно зумовлена і набуває характеристики свідомої, колективної, ціленапрямованої, довільної і творчої діяльності.

На рівні суспільно детермінованої діяльності людини термін “поведінка” означає також дії людини щодо суспільства, інших людей і предметного світу, що розглядаються з боку їх регуляції моральними нормами. Одиницею поведінки є певні вчинки, в яких формується і разом з тим виражається позиція особистості, її моральні переконання (В.П.Зінченко) [4].

Вчинок визначається як свідомо дія, оцінювана як акт морального самовизначення людини, в якому вона стверджує себе як особистість у своєму ставленні до іншої людини, до себе самої, до групи або до суспільства, до природи в цілому [13]. Більшість психологів (Л.Божович, Л.Виготський, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн та ін.) визначають вчинок як одиничний поведінковий акт, пов'язаний з виконанням або невиконанням людиною своїх моральних обов'язків. Із сукупності таких актів складається моральна діяльність або поведінка людини.

Реалізації вчинку передуює “внутрішній план дії”, в якому представлені свідомо вироблені наміри, є прогноз результату й оцінки з боку оточуючих людей і суспільства в цілому. Узагальнено цей внутрішній план дій виступає у формі наміру як ідеального образу вчинків і завжди існують в усвідомленій формі. Вчинок – це дія, яка усвідомлюється діючим суб'єктом як суспільний акт, що відображає ставлення цієї людини до іншої, а також до колективу, суспільства в цілому і, у свою чергу, викликає ставлення до себе.

Одним із механізмів регуляції моральної поведінки є рефлексія. На думку С.Рубінштейна, рефлексія надає можливість суб'єкту “піднятися” над своїми смислами і “віднести” до них, дозволяє йому відволіктись від них, усвідомити самого себе як “Я”, як суб'єкта, який не вичерпується їх сумою, а підноситься над ними, в змозі зробити вибір між ними [14].

Деякі вчені регулятивну функцію поведінки покладають на совість [7; 8; 10 та ін.]. В.Момов розуміє під совістю складну специфічну форму моральної відповідальності, яка контролює і спрямовує поведінку людини [10]. В.Демиденко визначає совість як досить складну особистісну властивість, яка включає в себе знання, оцінює ставлення до своїх вчинків, конкретні дії, почуття [7]. О.Дробницький вважає, що до совісті слід віднести такі явища внутрішнього досвіду, як: 1) критичне ставлення до себе, незадоволення досягнутим, відчуття розладу з собою, протилежне тенденції до внутрішньої згоди; 2) прагнення не стільки ствердити себе у власних очах, скільки присвятити себе службі будь-якій значущій ідеї або справі, тобто відмова від якого б то не було власного інтересу в моральній діяльності; постановка до себе таких підвищених вимог, які викликають драматичне відчуття розладу з оточуючою дійсністю [8].

Совість у своїй найпростішій формі виступає у вигляді почуттів, розвиваючись поступово в більш складну форму. Робота совісті спрямована на оцінку людських дій з об'єктивної точки зору. Підходячі близько до переживань сорому, це почуття, натомість, спрямовує людську оцінку не на особистість як таку, а на активність (дії) в її результатах і об'єктивних підсумках. Совість – це рефлексивна емоція, болісне переживання індивідом своїх вад та моральної недосконалості. Вона визначає нормативно-ціннісні контури дозволеного і бажаного в поведінці та діяльності.

Загалом совість є інтегральним особистісним утворенням, що корелює з такими самоціннісними якостями людини, як чесність, відповідальність, доброта, емпатійність, любов до іншого, милосердя, і з такими почуттями, як сором, провина. У психологічному плані совість – вищий рівень самодетермінації моральної поведінки людини. Вона є результатом вторинної інтеріоризації обов'язку, що розглядається як підсумок первинної інтеріоризації моральної вимоги, постає не тільки як момент усвідомлення, але і як специфічне переживання на рівні неусвідомленої та непідзвітної суб'єктові психічної діяльності. Завдання совісті – відкрити людині, яка живе у даному світі, “те, що треба” – її обов'язок [18].

Серед інших механізмів функціонування совісті необхідно виділити такі утворення, як соціальні домагання та соціальні очікування. Соціальні домагання виражають ставлення дитини до світу, до іншого і – головне – до власної поведінки на основі того чи іншого ставлення до себе. Соціальні очікування – це припущення суб'єкта щодо оцінки його особистості в цілому, а також стратегії поведінки і конкретних вчинків зокрема [5, с.34-42]. Вони включають, по-перше, усвідомлення індивідом того, яких форм поведінки очікують від нього інші, насамперед, значущі люди, на думку яких він зважає, а також ті, від котрих він залежить, що виступають у ролі інстанції відповідальності; по-друге, усвідомлення дитиною можливих реакцій оточення (похвала, моральна оцінка, покарання тощо) на її поведінку; по-третє, усвідомлення тих вимог, які ставить до людини оточення (предмет відповідальності).

Як відомо, емоційна сфера є суттєвим регулятором поведінки. У конкретних ситуаціях дошкільники більш покладаються на емоції і переживання. Трапляється, що за повного розуміння певної моральної норми у дитини не народжуються глибокі переживання. Переживання також беруть участь в регуляції поведінки. Закріплення механізму адекватної поведінки на основі емоційних переживань особливо важливо, оскільки вихованню треба подолати характерний для переживань емоційний бар'єр, несприйняття

виховних впливів. Особливе значення мають для особистості, що формується, емоційні переживання, що виникають у сфері спілкування. Несприятливі стосунки з однолітками та значущими для дошкільника дорослими в системі особистих стосунків, якщо вони стають домінуючими, то можуть сприяти формуванню негативних якостей особистості: невпевненості, недовіри, агресивності та ін.

Емоційний процес, викликаний потребою значущим явищем, не вичерпується виникненням локалізованого емоційного ставлення до нього, а поширюється в психологічному просторі, переключаючись в контексті ситуації на інші явища. Останні можуть виступати умовами, причинами, сигналами вихідної емоціогенної події [15, с.39]. Тому часом дитина обурюється не на сам аморальний вчинок, а на людину, що його вчинила, або на тих, хто не попередив його.

За загальноприйнятим визначенням [12, с.488], реально-практичну структуру вчинку утворюють: 1) ситуативна складова – поєднання зовнішніх та внутрішніх умов, що спричиняють певний вчинок; 2) мотиваційна складова – властиве особистості первинне усвідомлення збуджуючого, спонукаючого характеру ситуації, що призводить до актуалізації певних мотивів вчинків, до їх протиставлення чи поєднання, в результаті чого формується мотивація вчинку – складне психологічне утворення, в якому поєднуються певні ідеали, ідеї особистості щодо прийняття певного рішення щодо мети та характеру вчинку; 3) дійовий компонент – комплекс реально-практичних дій особистості, спрямованих на прийняття нею рішення щодо морального змісту ситуації та на реалізацію прийнятого рішення; 4) післядійова складова – комплекс пізнавально-перетворюючих дій особистості, спрямованих на вторинне постдійове усвідомлення змісту здійснених нею вчинків, на усвідомлення їх результатів та на їх оцінювання.

Якщо мати на увазі конкретний вчинок, то, звичайно, виникає потреба визначити його домінуючий мотив. Між тим “при поясненні будь-якого людського вчинку треба враховувати спонуку різного рівня і плану в їх реальному сплетінні і складному взаємозв'язку. Міркувати тут однопланово, шукати мотиви вчинку тільки на одному рівні, в одній площині – означає свідомо позбавити себе можливості зрозуміти психологію людей і пояснити їх поведінку” [14, с. 261].

Мотивами поведінки можуть виступати потреби, точніше усвідомлена необхідність їх задоволення (неусвідомлені потреби можуть бути стимулами вчинків, але не їх мотивами); інтереси – вибрана спрямованість свідомості на ті чи інші об'єкти, які можуть задовольнити наші потреби; цілі – образи очікуваних і бажаних

результатів діяльності. Крім того, мотивами часто виступають настанови – стан стійкої готовності діяти певним чином в певних ситуаціях; соціальні орієнтації – відносно стійке вибіркове ставлення до тих чи інших цінностей життя і культури; звички – установки на певні, автоматично повторювані форми поведінки, які усвідомлені раніше і стали до такої міри стійкими, що не обов'язково потребують активної діяльності розуму при кожному конкретному вчинку. До вищих мотивів вчинків слід віднести глибоко усвідомлені переконання, продумані та відчуті установки й орієнтації, що стали загальними принципами поведінки на раціональному рівні, які визначають і контролюють інші мотиви вчинків.

Будь-який вчинок – це своєрідний цілісний психологічний експеримент особистості, в якому в нерозривній єдності існують суб'єктивно-особистісні (мотиви) і об'єктивно-значущі (результати) елементи. Дія постає як моральний вчинок тоді, коли береться до уваги моральна цінність його суб'єктивних мотивів, його значення для якоїсь іншої людини (родича, знайомого, незнайомого), коли воно за цими причинами викликає до себе те чи інше ставлення, схвалення або осуд з огляду на моральний критерій.

Розглянута нами загальна характеристика вчинку дає можливість перейти до конкретного і більш глибокого розгляду морального вчинку. Відразу зауважимо, що, на жаль, ні в психологічній, ні в педагогічній літературі практично не зустрічається визначення морального вчинку. Моральне й аморальне слід розглядати як два полюси одного явища, бо, на думку багатьох етиків [16], мораль у своєму змісті не обмежується тільки доброчинністю та благодійністю, а містить і проступки, і пороки. Аморальне в моралі допомагає зрозуміти її зміни й розвиток.

Загалом моральний вчинок як одиницю моральної поведінки можна уявити у вигляді системи, що включає такі складові: 1) особа, вчинок якої нас цікавить; 2) інша особа, яка безпосередньо чи опосередковано бере участь у вчинку (таких осіб може бути кілька); 3) спілка людей, які могли потенційно брати участь у вчинку, але в даному вчинку це не потрібно, хоча реакція цієї групи осіб на його вплив має значення (референтна група); 4) мікрооточення, в якому реалізується вчинок; 5) сукупність морально-етичних норм, виконання яких обов'язкове в даному суспільстві; 6) сукупність морально-етичних норм, встановлених традиціями даного людського суспільства.

Модель вчинку спирається на дві основні складові. Перша включає в себе наміри, прогнозовані відповідні реакції від оточуючих людей та оточення, в якому планується здійснити вчинок. Ця

складова розглядається як прогноз майбутнього елементарного акту поведінки. Мотиви й цілі входять до цього компонента лише опосередковано, через прогноз відповідних реакцій. Друга складова включає в себе реалізований намір (вплив) і сукупність відповідних реакцій від оточуючих людей та оточення, які виникли у відповідь на реалізацію наміру (мотиви й цілі безпосередні).

Учинок однаковою мірою можна трактувати як суб'єктивно мотивований результат і як об'єктивно реалізований мотив. Щоб правильно оцінити вчинок як моральну дію, треба враховувати одночасно моральну цінність і мотиву, і результату, тобто конкретне співвідношення цих двох аспектів у цьому вчинку.

Адекватна моральна оцінка вчинку уможливілює правильний підхід до формування особистості. Під моральною оцінкою вчинку слід розуміти процес виявлення і, разом з тим, констатації його моральної значущості. А.Гумницький обґрунтовує необхідність виділення в оцінці моральної дії двох ступенів: перший полягає в пізнанні його фактичного боку, другий передбачає визначення соціально-психологічного смислу вчинку, його моральної цінності [6]. Але для адекватної оцінки окремого вчинку або лінії поведінки як сукупності великого ряду конкретних вчинків, на нашу думку, важливо не просто розглядати мотиви й результати з погляду моральної та етичної цінності, а й виявити конкретне співвідношення цих цінностей і проаналізувати ті зовнішні умови, за яких дані мотиви втілюються у результати. Тільки за врахування цілісної структури вчинку можлива побудова більш-менш чіткої ієрархії вчинків, виходячи із їх соціально-моральної цінності – від безумовно цінних до безумовно нецінних з усіма проміжними ступенями.

Найбільш вдалу класифікацію різних вчинків, з погляду оцінки їх моральної цінності, на нашу думку, пропонує А.Зосимовський [9]. Усі вчинки вихованців учений поділяє (умовно) на три великі групи: моральні, аморальні та морально неоднорідні. До групи моральних вчинків входять власне моральні і так звані репродуктивно-моральні дії. До першої групи належать вчинки, позитивний соціальний зміст яких повністю збігається з настановами вихованців, які спираються на такі високоморальні спонуки, як моральний обов'язок, честь та особиста відповідальність. Це ті дії, які людина здійснює цілком вільно, згідно зі своїми внутрішніми переконаннями. До другої групи моральних дій (репродуктивно-моральних) входять ті суспільно правильні вчинки, які, хоч і здійснюються добровільно, згідно з особистим вибором людини, але не визначаються достатньо глибокою усвідомленістю. Їх спонукають і регулюють не особисті переконання, а репродуктивно засвоєні нею моральні погляди і зразки поведінки

оточуючих. Основними різновидами репродуктивних моральних дій є наслідувально-конформні, навіювальні (сугестивні) і бездумно-звичні.

Перший різновид – це ”копіюючі” моральні дії за наочним зразком. Для дошкільників таким наочним зразком може бути моральна поведінка батьків, інших дорослих чи ровесників. Другий – дії, що навіюються, які викликані силою впливу окремих людей на вихованця. Третій характеризується механічним дотриманням раніше засвоєного поведінкового зразка.

У цілісному континіумі моральної поведінки розглянутій групі моральних вчинків протистоїть група аморальних дій, які поділяються на власне аморальні і репродуктивно-аморальні. Перші є антиподом власне моральних вчинків, їх негативний соціальний смисл відповідає змісту внутрішніх настанов вихованця. Підгрупу репродуктивно-аморальних вчинків складають необдумані, несамостійні вчинки, які здійснюються під впливом нездорового оточення. Одні є результатом прямого наслідування дітьми різноманітних нерозумних прикладів і, перш за все, неетичних вчинків людей, що стикаються з ними, героїв кіно- і відеофільмів, персонажів літературних творів та власне вчинків важливого для них дорослого. Інші виникають внаслідок зовнішньої спонуки (підбурювання) до будь-якої неблагодійної дії інших людей і спираються на піддатливість вихованця впливу морально неординарних осіб. Діти дошкільного віку особливо легко піддаються таким впливам через несформованість у них стійких мотивів моральної поведінки. Треті – це бездумно звичне відтворення вихованцем раніше засвоєних ним нездорових манер, звичок тощо.

Групу морально неоднорідних вчинків складають дії, об’єктивний і особистісний смисл яких перебувають в дисгармонії. Ця група вчинків складається також із двох підгруп. До першої, що має назву зовнішніх моральних вчинків, належать загалом позитивні дії, але за внутрішнім, мотиваційним змістом вони не є такими. Дитина дошкільного віку буде виконувати той чи інший вчинок боячись покарання з боку дорослого або розуміючи, що може отримати нагороду за певні дії. Але оцінка цих дій не повинна бути беззастережно негативною, бо для дітей цього віку зовнішньо моральні дії є своєрідним ”перехідним мостом” від морально неповноцінної, негативної до морально повноцінної, позитивної поведінки.

Другою підгрупою аморально неоднорідних вчинків є підгрупа зовнішньо аморальних вчинків, негативних за їх зовнішнім проявом, в той же час без поганих намірів. До них належать аморальні вчинки за незнанням, афективні й ненавмисні вчинки. Це вчинки, які не мають навмисного негативного змісту, що здійснюються

внаслідок тих чи інших вад в процесі морального пізнання, неправильного розуміння обов’язку. Такі дії вихованці здійснюють, коли, наприклад, старанно приховують вчинки інших дітей.

Афективні вчинки провокуються сильним нервово-психічним збудженням вихованця. Причинами таких вчинків можуть бути ті чи інші, частіше несподівані, психогенні травми: образа, уражене самолюбство та інше. Ненавмисні дії – це немотивовані вчинки, які викликані поза волею вихованця найрізноманітнішими випадковими неприємними обставинами, наприклад, коли дитина ненавмисно розбиває посуд. Хоча ці дії і ненавмисні і не завжди підлягають покаранню, все ж таки, як правильно зауважує Е.Натанзон, необхідно вбачати і ”деяку провину в таких діях”, оскільки вони виникають частіше за все ”через відсутність певної зібраності, серйозності й уважності” [11, с.63].

У зв’язку з цим моральна оцінка вчинку дитини повинна ґрунтуватися на знанні ”факту” вчинку, правильно відображати його морально об’єктивний та особистісний (суб’єктивно-психологічний) зміст. Лише за цієї умови може бути забезпечена всебічна й об’єктивна моральна оцінка вчинку дитини. Неправильна оцінка вчинку викликає не тільки засмученість, але й образу, обурення, неприємні переживання, а то й протест. Найчастіше за таких обставин поведінка дитини ще більш погіршується. Е.Натанзон справедливо вказує на те, що передусім слід засуджувати вчинок, а не особистість, бо ті чи інші порушення в поведінці можуть мати місце і при правильному (в цілому) розвитку особистості [11].

Теоретичний аналіз сутності та особливостей морального вчинку дозволяє стверджувати, що моральний вчинок зумовлений як зовнішніми несприятливими умовами розвитку особистості дитини, так і внутрішніми – мотивами, інтересами, емоціями, переживаннями, спрямованістю особистості. Моральний вчинок – це дія, яка заслуговує морального схвалення і має як епізодичні прояви, так і постійний характер в дошкільному віці, що дозволяє вже говорити про лінію поведінки, яка характеризується мотивами, цілями, ціннісними орієнтаціями, спрямованістю особистості.

Список використаних джерел

1. Аликина Н.В. Возрастные психологические особенности агрессивного поведения несовершеннолетних: дис. канд. психол. наук. – К., 1989. – 124 с.
2. Анисимов С.Ф. Мораль и поведение. – М.: Мысль, 1985. – 115 с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968. – 468 с.

4. Большой психологический словарь / Под ред. Б.Г.Мещерякова, В.П.Зинченко. – 3-е изд., дополненное и переработанное. – Санкт-Петербург: Прайм – ЕВРОЗНАК”, 2006. – С.388.
5. Борошевський М.Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наук. праць Інституту психології ім.Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. – К., 2003. – С.34-42.
6. Гумницкий Г.Н. Нравственный поступок и его оценка. – М.: Знание, 1978. – 64 с.
7. Демиденко В.К. Деякі аспекти морального виховання: Практичний матеріал для класних керівників, вихователів і вчителів. – К., 1995. – 40 с.
8. Дробницкий О.Г. Проблемы нравственности. – М.: Наука, 1977. – 331 с.
9. Зосимовский А.В. Формирование общественной направленности личности в школьном возрасте. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 200 с.
10. Момов В. Человек, мораль, воспитание. – М.: Прогресс, 1975. – 161 с.
11. Натанзон Э.Ш. Психологический анализ поступков ученика: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 126 с.
12. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Романця. – К.: Либідь, 1997. – 632 с.
13. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, Г.Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
14. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Наука, 1976. – 416 с.
15. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки. – К.: Україна-Віта, 1996. – 39 с.
16. Словарь по этике / Под ред. А.А.Гусейнова и И.С.Кона. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.
17. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С.Аверинцев, Э.А.Араб-Оглы, Л.Ф.Ильичев и др. – 2-е изд. – М., 1989. – 815 с.
18. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 376 с.

Essence of moral conduct and psychological-pedagogical determinants of its becoming are analysed for pre-school children.

Key words: moral conduct, reflection, conscience, action, moral estimation, moral act.

Отримано: 2.03.2010

Сім'я як чинник становлення моральної самооцінки у молодших школярів

У статті проаналізовано вплив сім'ї на становлення моральної самооцінки у молодших школярів. Саме у сім'ї закладаються основи моральної особистості дитини, зокрема, її адекватної моральної самооцінки. Пропонуються основні напрями у сімейному вихованні для формування адекватної моральної самооцінки.

Ключові слова: сім'я, моральна самооцінка, моральні звички, моральний вчинок, моральна поведінка.

В статье анализируется влияние семьи на становление нравственной самооценки у младших школьников. Именно в семье закладываются основы нравственной личности ребенка, в частности, ее адекватной нравственной самооценки. Предлагаются основные направления у семейного воспитания для формирования адекватной нравственной самооценки.

Ключевые слова: семья, нравственная самооценка, нравственные привычки, нравственный поступок, нравственное поведение.

Сім'я як одна з найвищих цінностей на Землі має створювати умови для щасливого, повноцінного, плідного життя кожної людини. Адже саме тут закладаються основи моральності особистості дитини, зокрема, її адекватної моральної самооцінки. Тому батьки мають повною мірою усвідомлювати свою відповідальність перед Богом і суспільством за виховання дитини.

Сімейне виховання полягає у формуванні особистості дитини, розвитку її здібностей, інтересів, світогляду, духовної культури, передачі дорослими членами сім'ї морального досвіду. Саме тут закладаються найвищі людські моральні цінності, дитина вперше соціалізується. Соціалізація охоплює всю сукупність обставин і чинників, що впливають на становлення й розвиток особистості. Надзвичайно важливе значення для формування життєвих ставлень дитини мають передусім взаємини між самими батьками, оскільки в них віддзеркалюється загальний дух сімейних стосунків, спрямованість життєдіяльності сім'ї, її моральна атмосфера. Роль сім'ї у процесі становлення моральної особистості неопіненна, оскільки та атмосфера, в якій зростає дитина, є невід'ємною ланкою морального розвитку і виховання дитини, завдяки якій вона вчиться, розвивається і вдосконалюється.